

Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897–1912) Immigrants of Crete in Tarsus (1897-1912)

Fahriye EMGİLİ*

Öz

1878–1912 yılları, Berlin Antlaşmasıyla kurulan yeni dengelerin oturtulmaya çalışıldığı, yeni sınırların çizildiği, Girit'te süregelen Rum isyanlarının Balkanlar'da bir Türk-Yunan savaşına yol açtığı dönemdir. Bu şartlar altında, Girit Adası'nda Müslüman Türklere karşı uygulanan siyasi, iktisadi ve sosyal baskılar ile Anadolu'ya doğru bir göçmen akını başlamıştır. Bu çalışma ile 1897–1912 yılları arasında Tarsus'a göçmenlerin nasıl yerleştirildiği sorusuna cevap aramaktır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Göç, Göçmen, Tarsus, İskân.

Abstract

The period of 1878-1912 the balances established by the Berlin Treaty and new borders were settled. The Greek rebellions going on in Crete caused a Turkish-Greek war in this period. In this condition immigrant Muslim Turks has started to rush into towards Anatolia in the Crete Island with the political, economical and social pressure against them. This study aims to show, how immigrants settled in Tarsus between 1897 and 1912.

Key Words: Crete, Migration, Immigrant, Tarsus, Settling.

Göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesidir. Kuşkusuz göç sadece bireylerin buldukları coğrafi çevreyi değiştirmelerinden ibaret değildir. Göç olgusu sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını da değiştiren nüfus hareketleridir.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü.

Bu çalışmada, 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında ve sonrasında Girit'ten Anadolu'ya gerçekleşen yoğun göç hareketinin bir parçası olan Girit göçmenlerinin Tarsus'a geliş süreçlerinin değerlendirilmesi ve bu sürecin nasıl yaşandığının anlaşılması amaçlanmaktadır.

Girit Adası'nın 1897 yılı nüfus sayımında 300.000 olan toplam nüfusu içerisinde 70.000 olarak belirlenen Müslüman sayısında, 1900 yılı sayımında belirgin bir azalma meydana gelmiştir. 303.553 toplam nüfus içinde Müslümanların nüfusu 33.496 olarak tespit edilmiştir¹. Kuşkusuz, 1896-1908 yılları arasında Ada'da Müslüman nüfusun hızla azalmasında göç önemli bir faktördür.

1897 yılında Yunanistan'ın Ada'yı işgaliyle Girit'teki Türk fakat çoğunlukça Rumca konuşan Müslümanlar göçe başladılar.² 1897'den itibaren Girit'ten hızla başlayan göç, Ege adalarına doğru yoğunlaştığı gibi Anadolu'nun batı ve güney kıyılarını da etkilemiştir. Örneğin, 1899 yılı Temmuz-Ağustos ayında İzmir³, Antalya,⁴ Mersin ve Tarsus'a Girit'ten göçmenlerin geldiğini biliyoruz. Girit'ten Anadolu'nun yanı sıra Selanik'e, Rodos'a, Cezayir-i Bahr-i Sefid'e de göç edilmiştir⁵.

1899 yılında sayıları giderek artan Girit göçmenlerinin yerleştirilmesi ve üretici duruma getirilmesi başlı başına bir sorundu. İzmir üzerinden Anadolu'ya gelen göçmenlerin İzmir'de perişan olmaları için Adana, Konya, Ankara, Halep, Beyrut, Suriye vilayetlerine sevki kararlaştırıldı⁶. Ayrıca yeni gelen göçmenlerin karaya çıkarılmaksızın İskenderun ve Mersin limanlarına gönderilmeleri benimsendi⁷. Yaşanan bu göç dalgası, etkisini 1899'da Tarsus'a Girit'ten göçmenlerin gelişiyile de göstermiştir.

Adana vilayetine gönderilen göçmenlerin Mersin, İskenderun, Adana ve Tarsus'a yerleştirilmesi planlandı. Göçmenlerin düzenli bir şekilde iskanlarının gerçekleştirilmesi, huzur ve refahlarını sağlayacaktı. İlk aşamada göçmenlere ziraat araç ve gereçleri sağlanacak ve tohumluk zahire verecekti⁸.

¹ A. Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK, Ankara, 2000, s.267.

² Adıyeke, a.g.e., s.270; Girit'ten Anadolu'ya göçlerle ilgili genel bilgi için bkz. Süleyman Beyoğlu, *Girit Göçmenleri (1821-1924)*, *Türk kültürü incelemeleri Dergisi* 2, İstanbul, 2000, ss.123-138.

³ 1898 yılı Aralık ayında İzmir üzerinden gelen göçmen sayısının her hafta birkaç yüz kişiyi aştığını biliyoruz. Bkz. Adıyeke, a.g.e., s.270.

⁴ Fahriye Emgili, "Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897-1912)", "*Son Bin Yılda Antalya*" *Sempozyumunda Sunulmuş Yayınlanmamış Bildiri*, Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü, 18-20 Aralık 2003, Antalya.

⁵ B.O.A., Mektûbi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM), no: 503/29, 24.C.1316-9.11.1898.

⁶ Emgili, a.g.b.

⁷ B.O.A., Yıldız Perakende Sadaret (Y.PRK.A), no:86-9/823, 2-4 Mayıs 1899.

⁸ B.O.A., Yıldız Esas Resmi (YE.RES), no:101-29, 20 Haziran 1899.

Bâb-ı Âli 1877'den itibaren göç ve göçmen işlerine daha fazla önem vererek göçmenlerin iskanlarının gerçekleştirilmesi için vilayetlerde komisyonlar oluşturdu. Eyaletlerde görev yapan eski göçmen komisyonlarının görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmediikleri anlaşıldığından merkezden eyaletlere gönderilmek üzere yeni ekipler oluşturuldu. Seçilen yeni iskan memurlarının tecrübeli olmasına dikkat edilmişti. 1877'de çıkartılan bir kararla her vilayete bir iskan heyeti görevlendirildi. Tarsus'un bağlı olduğu Adana Vilayeti'ne de Ziya Bey memur olarak gönderildi⁹. Mersin'de kurulan "Muhacirun Komisyonu"nun yetkisi de 1888'de Liva teşkilatının kurulmasıyla genişletilerek artırıldı. Tarsus'ta İhsaniye köyünün kurulmasında bu komisyonun çalışmaları etkili oldu

1-Göçmenlerin İskanı

Bâb-ı Âli, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya gelen göçmen kitlelerini iskan edebilmek için uygun araziler bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla meralar, yaylaları, miri çiftlik ve çayırları yerli halka ait olup, boş durumda olan araziler, satın alınıp göçmenlere dağıtılmıştır¹⁰.

Göçmenlerin iskanı için çıkarılan padişah iradesinde göçmenlerin, iskan edilecekleri yerleşim birimlerinde kurulacak köy ve kasabaların düzenli, sağlığa uygun olması istenmişti. Göçmenlerin barınması için inşa edilecek evlerin güzel, fen kurallarına uygun olmasına dikkat edilecekti. Ayrıca ucuz da olmalıydı. Her kasaba ve köyde mektep-camilerin de inşa edilmesi gerekiyordu. İnşaatlar kış gelmeden bitirilmeli, göçmenlere gerekli hayvanat ve tohumluk da sağlanmalıydı. 1900 senesine kadar Girit göçmenlerinin kendi ihtiyaçlarını sağlayıncaya kadar gerekli önlemler alınacaktı¹¹.

Yerleşim alanları saptanırken, iklim şartlarının göçmenlere uygun olmasına, yerleşim yerinin akarsu civarında, anayollara, istasyon, iskelelere yakın yerlerde kurulmasına, bataklık olmamasına çalışılacak, orman sahaları ile kurak bölgelere göçmen yerleştirilmemesine de dikkat edilecekti¹².

1877-1908 döneminde iskan mahallerine sevk edilen göçmenlerin ilgili talimatname gereği meskenlerinin inşası bitinceye kadar beher on haneye bir göçmen ailesi düşecek şekilde merkez köylere dağıtılmaları planlanmıştı. Göçmenler evlerinin inşası bitinceye kadar yerli halk tarafından ağırLANACAKLARDI. İlke olarak göçmenlerin mevcut köylerde iskan edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak zorunluluk halinde göçmenler için yeni köy kurulacaktı¹³.

⁹ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966, s.84.

¹⁰ B.O.A., İrade Dahiliye (İD), no:1320/8.

¹¹ B.O.A., İrade, Girit, no:1363, lef 2.

¹² B.O.A., İD, no:RA, 1316/27.

¹³ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994, s.161;

kararlaştırılmıştı. Ancak bu durum göçmenler arasında huzursuzluklara neden olmuştu: Göçmenler Adana ve Halep Fevkalade Kumandanı Ali Hasan Paşa'ya sundukları dilekçede şikayetlerini şu ilginç sözlerle "İstirhatımız te'min edilmek üzere Tarsus'a i'zâm olunduk. Buraya vürûdatı iki seneye tecavüz ettiği halde henüz iskanımız icrâ edilmeyip leyteüle'alla ile imrar-ı vakitle medrese köşelerinde evlâd ve 'iyâli-i kemterânemizle düçâr-ı sefalet ve raihlâl edilmekte bulunduğumuz mahaller rutubet ve izdihamdan te'affün ederek (...) perişanîyetimiz son dereceye gel[diğini]" bildirmişlerdir²⁴. Bu örnek, göçmenlerin göç sıkıntılılarıyla iskan edildiği yerde de uzun süre mücadele ettiklerini ortaya koymaktadır.

Göçmenlerin Tarsus Kazasına, 1901 yılında yerleştirilmelerinin üzerinden iki sene geçmiş olmasına karşın, iskan işlemlerinin gerçekleştirilemediğini ve almaları gereken yevmiyelerini düzenli olarak alamadıklarını elimizdeki arşiv belgelerinden anlıyoruz. Bu da göçmenler arasında huzursuzlukların artmasına neden olmuştur²⁵.

Perişan bir halde medreselerde²⁶ barınmalarına çözüm bulunmasına ilişkin hükümete yaptıkları başvuruları sonuçsuz kalmıştır. Aynı zamanda göçmenlere günlük verilen yiyecek devam ettirilirken, dağıtılan yevmiyelerin on günlüğünün mal sandığında para kalmaması gibi bir nedenle ödenmemesi, göçmenlerin karşı karşıya buldukları sıkıntılara yenisini eklemiştir. Bunun üzerine göçmenler kendilerine hane verilmez ve yevmiyeleri ödenmezse Mersin'deki yabancı konsolosluklardan yardım isteyeceklerini hükümete bildirmişlerdir²⁷.

Hatta bu durum, 200 kişilik göçmen grubunun Mersin hükümet konağına saldırıda bulunmasına yol açmıştır. Göçmenler, "ellerinde sopa ve bellerinde bıçak vesaire ile hanelerimizin inşa ve maişetimizin temin edilmesini isteriz" sloganıyla hükümet konağına hücum etmişlerdir²⁸.

Ayrıca göçmenler, iskanlarının gerçekleştirildiğine dair basında yer alan haberlerin asılsız olduğunu, kendilerine inşa bedeli olarak verilen yevmiyelerin yirmi beş otuz gündür verilmmediğini, sadece şikayetlerini dile getirmeleri üzerine kendilerine 3-4 yevmiyenin ancak ödendiğini belirtmişlerdir²⁹. Göçmenlerin bu artan şikayetlerinin yanı sıra inşaat müteahhitleri de istihkakları verilmediği halde inşaata devam ettiklerini söyleyerek yakınmalarını dile getirmişlerdir³⁰.

²⁴ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 512/14, 21 L 1318-11.02.1901.

²⁵ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 513/4, 14 ZA 1318-05.03.1901.

²⁶ Göçmenler Tarsus'a geldiklerinde bir süre Kubat Paşa ve Koyuncu Medresesi'nde barındırılmışlardır. Bkz. *Tarsus Şerriye Sicili*, 1305-1309; 316 nolu defter, no: 320/2-13.

²⁷ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 512/14, 21 L 1318-11.02.1901.

²⁸ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 513/4, 14 ZA 1318-05.03.1901.

²⁹ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 518/14, 21 L 1318-11.02.1901.

³⁰ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 513/4, 14 ZA 1318-05.03.1901.

Göçmenlerin çektikleri sıkıntının taşkınlık yapacak boyuta gelmesinin ardından, yevmiyelerin biran önce ödenmesi için Dahiliye Nezareti ile Muhâcirin İslamiye Komisyonu arasında yazışmalar başlamış ve göçmenlere on günlük yevmiyeleri ödenmiştir. Ne var ki, yevmiyelerin sadece bir kısmı ödenmişti. Mersin ve Tarsus'a yerleştirilenlere ödenmesi gereken toplam 2000 lira tutarın ödenmesi mümkün olmadığından, çıkacak her türlü olay için önlem alınması yoluna gidilmiştir. Ayrıca, göçmenlerin hükümet konağına yaptığı saldırıya ön ayak olan Giritli göçmenler Hasan Ağa, Hasan Bin Derviş, Bezarul, Mustafa ve Hacı Şerifaki'nin Adana Vilayeti'nin diğer bir ucuna sevk ve iskan edilmeleri "teb'îd ve terbiyeleri esbabının istikmâli" Dahiliye Vekaleti'nce kararlaştırılmıştır (Ağustos 1902)³¹.

Göçmen köylerinin yerleri saptanırken yerleşim yerinin özelliklerinin yanı sıra göçmenlerin tarımsal uğraşları da göz önünde bulundurulmuştur. Aksi durum ise göçmenlerin sefil olmalarına³² ve iskan bölgelerini terk etmelerine veya iskan bölgelerinin değiştirilmesine neden olmuştur. Örneğin ilk önce Adana Payas kazasına gönderilen Girit göçmenleri burada ancak iki yıl kalmışlardır. Göçmenler, kendilerine verileceği söylenen evlerin verilmemesi ve tarımsal uğraşlarını Payas Kazasında sürdürmemeleri nedeniyle şikayetlerini şu sözlerle "aç ve bilaç kaldığımızdan kazayı mezkur ile Payas kazasının her cihetini keş-i gûzar ettikse de kulları gibi rençberlerin maişetini de temin edecek kesb ve kar bulunmadığı cihetle kisse-i çakıranem dahi birer mesken inşasına muktezidar olamadığımız gibi bizzaruri Tarsus Kazasına nakl ve hicrete mecbur olduk"³³ ifade etmişlerdir. Ayrıca göçmenler şikayetlerinde Hamidiye kazasında iskan edilen diğer göçmenler için hane inşa edildiğini, kendilerinin Hamidiye Kazasını terk ettiklerine dair durumun doğru olmadığını, içinde buldukları perişanlıklarını defalarca dilekçe ile ilgili makamlara bildirseler de iki senedir yevmiye alamadıklarını ve ufak tefek eşyalarını satarak geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir³⁴.

Dolayısıyla, Tarsus'a Girit'ten gerçekleşen bu göç hareketi, Tarsus'un olduğu gibi Adana Vilayeti'nin de demografik, toplumsal ve ekonomik çehresini etkilemiştir. Hiç şüphesiz, bu da yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştı. Sonunda, bu toplumsal ve siyasal dönüşüm 1923 yılında yeni Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlandı. 1924 yılına gelindiğinde Girit'ten göçün son halkası 30 Ocak 1923 Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi ve Protokolü ile

³¹ B.O.A., A.MKT.MHM, no: 513/4, 14 ZA 1318-05.03.1901.

³² Örneğin, Adana'ya sevk edilen 1000 hane göçmenin 800'ü sefil olmuş diğerleri ise henüz iskan edilemedikleri için başka yerleşim alanlarına dağılmışlardır. Bkz. B.O.A., AD, no:1151/179-1.

³³ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 519734, 29 C 1320-02.10.1902.

³⁴ B.O.A., A.MKT.MHM., no: 519734, 29 C 1320-02.10.1902.

tamamlandı. Ada'da kalan Girit Müslümanlarının büyük çoğunluğu Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. Mübadele ile Girit'ten gelen Müslüman göçmenler Anadolu'nun Antalya, Mersin (Tarsus)³⁵, Ayvalık gibi kıyı şehirlerine yerleştirildiler.

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A):

A.MKT.MHM, no: 503/29, 24.C.1316-9.11.1898, no: 54/64, 17 RA 1319-04.07.1901, no: 54/64, 14 ZA 1318-05.03.1901, no: 527/20, 27 RA 1321.-26.03.1903, no: 519/2, 17 RA 1320-23.06.1902 ,no: 512/14, 21 L 1318-11.02.1901, no: 519/734, 29 C 1320-02.10.1902.

B.O.A., **AD**, no:1151/179-1, no:1151/179-1.

B.O.A., **Y.PRK.A**, no:86-9/823, 2-4 Mayıs 1899.

no:86-9/823, 2-4 Mayıs 1899.

B.O.A., **YE.RES**, no:101-29, 20 Haziran 1899.

B.O.A., **İrade, Girit**, no:1363, lef 2.

B.O.A., **İrade Dahiliye**, no:1320/8, no:RA, 1316/27.

B.O.A., **DH.MUI**, no:5-1/50, **22.Ş.1327**.

B.O.A., **DH.İ.D**, no:21/97-1, 17 Cemaziyel- Evvel 1327-3 Mayıs 1911.

Tarsus Şerriye Sicili, 1305-1309, 316 nolu defter, no: 320/2-13.

2.Araştırma ve İnceleme Eserler

Adıyeke, Nühket, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK, Ankara, 2000.

Süleyman Beyoğlu, *Girit Göçmenleri (1821-1924)*, *Türk kültürü incelemeleri Dergisi* 2, İstanbul, 2000.

Emgili, Fahriye, "Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897-1912)", "*Son Bin Yılda Antalya*" *Sempozyumunda Sunulmuş Yayınlanmamış Bildiri*, Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü, 18-20 Aralık 2003, Antalya.

Emgili, Fahriye, *Mersin Mübadilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2004.

³⁵Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile Mersin ve Tarsus'a gelen Girit göçmenleri ile ayrıntılı bilgi için bkz. Fahriye Emgili, *Mersin Mübadilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2004.

İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994.

İpek, Nedim, “ Göçmen Köylerine Dair”, *Tarih ve Toplum*, S.150, Haziran 1996.

Eren, Ahmet Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966.